

NOTISER

UNDANTAGET SOM BEKRÄFTAR REGELN

Det sägs ju ofta att ”undantaget bekräftar regeln”. Men vad betyder det egentligen? Kanske är tanken den att så länge det inte finns något undantag, från det som eventuellt skulle kunna vara en regel, så är det heller ingen regel. Detta stämmer ju bra överens med – eller är kanske rent av synonymt med – påståendet att ”ingen regel utan undantag”. Om man misstänker att något är en regel, så bör man alltså vänta med att tro det tills man hittar ett undantag; när man sedan hittar ett undantag, så ”bekräftar” detta att det man trodde var en regel verkligen också var en regel. Och då kan man tro det.

Men kan det verkligen stämma att varje regel har ett (eller flera) undantag? Maximen att varje regel har undantag tycks ju också vara en regel. Om den har undantag, så finns det alltså regler som *inte* har något undantag. Men då är ju dessa ”regler” inga regler, enligt regeln ”ingen regel utan undantag”. Och därför kan de inte utgöra undantag från regeln. Vilket leder till slutsatsen att regeln inte är någon regel. Eftersom den saknar undantag.

Eller också är talet om inga regler utan undantag rent struntprat.

NYTTIG KUNSKAP

Fysikern Ulf Danielsson påpekar i en av sina böcker att tiden påverkas av gravitation. Därför åldras fötter i allmänhet lite långsammare än huvuden gör. Ungefär en tiondels miljondels sekund under livet. För många av oss känns det tvärtom som om fötterna åldras snabbare, men det beror kanske på att huvudet inte riktigt hänger med.

NYA BÖCKER

Lars Gerschman har utgivit *Lönen i den kommunistiska ekonomin*, Författares Bokmaskin 2016. Författaren argumenterar här för lika timlön för alla i hela världen (och antagligen också för alla kommande generationer?), som ett sätt att lösa de flesta politiska och sociala problem.

En bok om tänkandets natur, med den helt rättvisande titeln *Tänkan-dets natur*, författad av Tim Bayne, filosofiprofessor vid Monashuniversitetet i Australien, har presenterats av förlaget Fri Tanke 2017.

Socialantropologen Lisbeth Sachs är författare till boken *Överlevare: Medicinskt myteri och andra sätt att gäcka döden*, Fri Tanke 2017.

Roger Fjellström, initiativtagare till tidskriften *Häftan för kritiska studier*, docent i praktisk filosofi och tidigare verksam vid främst Umeå universitet, har utgivit *På liv och död & andra omständigheter: Porträtt, Debatt, Essäer*, OrdStröm 2017. Här finns bland annat artiklar, delvis tidigare publicerade i olika dagstidningar eller tidskrifter, om Adolf Hitler, Adolf Eichmann, Primo Levi, Louis Althusser, Eyvind Johnson, Lars Norén med flera. Både roande och tänkvärd är t.ex. historien om hur den unge Fjellström på sjuttioalet, under en kulturmiddag på Dagens Nyheter, beskyllde en allt mer rasande Jan Myrdal för osaklighet.

En bok som redogör för ”förbluffande upptäckter” – bland annat med hjälp av magnetkamera – om hur våra hjärnor ”är byggda för kontakt med andra människor” är *Det sociala djuret* av Matthew D. Lieberman, Fri Tanke 2017.

Carinne Löfgren-Williams har utgivit en bok med titeln *AmoSophie* på Faun Förlag, 2016. Den beskrivs på baksidan som ”ett intellektuellt och andligt fyrverkeri med kaskader av geniala associationer och passionerad kärlek till Skapelsen”.

Håkan Salwén, som är gymnasielärare och docent i praktisk filosofi vid Stockholms universitet, har publicerat *Forskningsetik för humaniora*, Thales 2017. Här diskuteras bl.a. forskningsetiska principer, vetenskaplig oredlighet och värdet av humanistisk forskning.

En tjock bok med titeln *Världen vi skapar: Från Gud till marknaden* har utgivits av Tomas Björkman, Fri Tanke 2017.

Evaluating Outdated Beliefs av Lloyd E. McIlveen har utgivits i reviderad version, Trafford Publishing 2016.

Människor skapar mening i sina liv genom att identifiera sig med värden och normer, ibland med förödande konsekvenser för såväl dem själva som omgivningen. De filosofiska problem som är förenade med sådana identitetsprojekt diskuteras av Per Buhn, professor i praktisk filosofi vid Linnéuniversitetet, i hans nya bok *Normative Identity* (Rowman & Littlefield 2017).

En mycket uppmärksammas bok från 2014 av den svenske Oxfordfilosofen Nick Bostrom har nu utkommit i svensk översättning: *Superintelligens: Vägar, faror, strategier*, Fri Tanke 2017.

Marcus Agnafors, som är verksam vid Högskolan i Borås, har utgivit en bok med titeln *Moraliska provokationer: Om skenande tåg, rättvisa löner och god pornografi*, Fri Tanke 2017.

Peter Forsskål var en framstående elev till Carl von Linné. Han är också känd för sin tidiga skrift till försvar av borgerliga friheter (yttrandefrihet, rätt till information och så vidare), som publicerades 1759, alltså före den amerikanska oavhängighetsförklaringen (1776) och den franska deklARATIONEN om mänskliga rättigheter (1789). En antologi om Forsskål skrift har nu utgivits av Ulla Carlsson och David Goldberg, *The Legacy of Peter Forsskål: 250 years of Freedom of Expression*, Nordicom, Göteborgs universitet, 2017.

Hägerströmspecialisten Bo Petersson har utgivit *Värde, känsla och fiktion: Fem studier om Uppsalskolan och Axel Hägerströms moralfilosofi*, Centrum för tillämpad etik, Linköpings universitet 2017.

FILOSOFI PÅ LIV OCH DÖD

Jag (Torbjörn Tännsjö) läste följande rader av dig (Lars Bergström):

... att jag lever i framtiden är något som har *egenvärde för mig*. Jag vill inte påstå att det har egenvärde, kort och gott. Det har inget egenvärde från ett objektivt perspektiv, eller "ur evighetens synvinkel", som man ibland säger. Men från mitt subjektiva perspektiv har det egenvärde. Detta är en subjektiv sanning. (*FT* nr 4 2016, s. 21)

TT: Menar du verkligen vad du skriver, att det har egenvärde för dig att du är vid liv?

LB: Ja, subjektivt egenvärde. Inte objektivt egenvärde av något, t.ex. välbefinnande, som råkar vara knutet till just mitt liv.

TT: Oavsett innehållet i ditt liv?

LB: Ja, men det kan förstås uppvägas av negativt egenvärde hos detta innehåll.

TT: Betyder det att även om innehållet i ditt fortsatta liv är negativt (vad det nu är som skänker mening åt ett liv), så kan det vara av värde för dig att du får leva detta fortsatta liv. Det negativa innehållet "uppvägs" av värdet att vara vid liv?

LB: Det beror på hur stort det negativa värdet hos innehållet är. Det kan uppvägas, men det kan också vara tvärtom så att det överväger.

TT: Nu tolkar jag dig så och ställer följande fråga (jag förstår inte prat om värde om det inte kan översättas till normativt språk): Du har

subjektiva skäl att hålla dig vid liv ännu en tid, dvs. subjektivt sett bör du göra det, även om innehållet alltså är (lite) på minussidan. Men dessa skäl är bara dina skäl. Jag kan samtidigt ha skäl att beröva dig livet, då det inte tillför något till världen som är av objektivt värde? Jag bör döda dig och du bör försvara dig?

LB: Du anser kanske att du bör döda mig, och däri har du förmodligen rätt, enligt din moral, men om det nu ur min synpunkt är bättre för mig att vara vid liv ett tag till, så kan jag ju inte hålla med dig om att du bör döda mig. Speciellt som det huvudsakligen är jag som berörs. Så jag bör försvara mig (eller hålla mig undan dina attacker), om det inte får alltför dåliga konsekvenser, t.ex. för dig. Eller mig.

Torbjörn Tännsjö

BULLSHIT

I tidskriften *Magasinet Arena* 2/2017 ställs frågan "Har sanningen spelat ut sin roll?", dels till en filosof dels till en psykolog. Det förmodat filosofiska svaret ges av Marcia Sá Cavalcante Schuback, professor i filosofi på Södertörns högskola. Hon skriver så här: "Kanske kan politiken och sanningen finna en kontaktyta, ty vad borde politiken vara om inte just ett ständigt sökande och frågande och en outtröttlig kamp mot säkra svar? Sanningen ligger varken hos fakta eller hos politikerna utan i ansvaret för att hålla sökandets och frågandets gnista vid liv" (s. 53).

Jag kan på ett mycket ytligt plan delvis instämma. Sanningen finns inte hos fakta (utan hos påståenden som någorlunda korrekt beskriver vissa utvalda fakta), och många politiker (men inte alla) har ett ganska frivolt förhållningssätt till sanningen. Men jag håller trots detta inte alls med henne i det som är hennes egentliga budskap, nämligen att man inte behöver bry sig om sanningen, utan endast om *sökandet* efter sanning. Men hur kan man medvetet söka efter sanningen om man tror att i princip sanningen eller något som liknar sanningen inte finns? Första eftertanke säger att det är omöjligt. Cavalcante Schubacks svar är nog besett obegripligt.

Efter filosofen Harry Frankfurt's bok *On Bullshit* (2005) har hans precisering av termen "bullshit" fått vida spridning. Preciseringen gör inte termen synonym med svenskans "struntprat" och "prata strunt". Den som pratar strunt kan mycket väl vara angelägen om att det hen säger är fullt begripligt och sant; saken är bara att det som sägs är ovidkommande eller oviktigt. Men den som *bullshittar* i Frankfurts mening pra-

tar utan att överhuvudtaget bry sig om huruvida det hen säger är sant, falskt eller ens vid eftertanke begripligt.

Den av *Arenas* redaktion utvalda frågan har helt klart Trumps politiska bullshittande som utgångspunkt, och Cavalcante Schubacks första mening lyder: "Efter Trumps seger har uttrycket 'post-truth' spridit sig som eld på torra land". Men hennes försök att ersätta både "truth" och "post-truth" med "truth-seeking" är filosofiskt bullshittande. Hon bryr sig inte om att hennes svar egentligen inte är begripligt. Om hennes filosofiska bullshittande skulle leda till förlorad status för politiskt bullshittande, så tror jag det på sin höjd blir en pyrrhuseger. Man blir inte av med bullshit genom att producera ny bullshit.

Ingvar Johansson

SKRYMMANDE DIET

Att försöka läsa Husserls *Logische Untersuchungen* är, enligt Bertrand Russell, som att försöka svälja en val.

HILBERTS HOTELL

Den kände matematikern David Hilbert använde sig av idén om ett hotell med *oändligt många rum* för att illustrera begreppet oändlighet. I *Wikipedia* beskrivs första steget i Hilberts resonemang på följande sätt:

Enligt sagan kom en ung vacker prinsessa sent en regnig kväll in på Hilberts hotell för att vila sig under ett dygn. Tyvärr var nu Hilberts hotell fullbokat, det vill säga att alla rum var upptagna.

Den vackra prinsessan kom i alla fall in på hotellet och frågade receptionisten om det fanns något ledigt rum. Receptionisten blev nu fundersam men kom på en lösning. Dennes lösning blev att låta respektive inneboende få flytta ett rumsnummer högre än det rum respektive person befinner sig i, vilket innebar att rum nummer 1 blev ledigt på grund av att den som bodde där nu flyttat till rum nummer 2, den som bodde i rum nummer 2 har nu flyttat till rum nummer 3 och så vidare. Receptionisten hade däri-genom löst problemet!

Rent teoretiskt är detta en lösning, men hur skulle det kunna fungera i praktiken? Hur skulle receptionisten kunna få gästerna att flytta till närmast högre rumsnummer på detta sätt?

Eftersom gästerna är oändligt många befinner sig många väldigt

långt bort, så han kan inte ropa så att alla hör. Han kan då säga åt den som bor i rum nr 1 att säga åt den som bor i nr 2 att säga åt den som bor i nr 3 ... osv. ... att flytta ett steg, men det skulle ta oändligt lång tid innan alla rumsgäster nås av uppmaningen och ingen av dem kan ju flytta in i nästa rum innan gästen i det rummet har flyttat. Så flyttningen kan aldrig komma igång.

Slutsatsen blir att den vackra prinsessan aldrig kan flytta in.

Och ännu omöjligare blir det förstås för de presumtiva gäster som senare anländer i Hilberts historia. Det kommer till sist nämligen oändligt många bussar med oändligt många resande i varje buss – och allihop kan enligt Hilbert få plats i hotellet.

EN SYNTETISK ANALYTISK SATS

Vanligen tänker man sig att en analytisk sats är sann enbart i kraft av de ingående ordens betydelser, men att den inte säger någonting alls om verkliga förhållanden. Den har egentligen inget innehåll, den är "tom".

Men stämmer detta? Tänk exempelvis på Pontius Pilatus uttalande när översteprästerne bad att han skulle ändra "Judarnas konung" till "Jag är judarnas konung" som inskription på Jesus kors (Johannes 19:22). Pilatus svarade "Det jag har sagt, det har jag sagt". Den sats Pilatus uttalade var alltså en analytisk sats. Det är en ju ren truism att Pilatus har sagt det han har sagt. Det kan ingen förneka. Men Pilatus yttrande hade samtidigt en mer substantiell innebörd. Nämligen att han vägrade göra det översteprästerne ville att han skulle göra. Så satsen var alltså både analytisk och syntetisk.

LÅNGDENS BETYDELSE

En brittisk undersökning nyligen av 9700 kvinnor och män visar att ju längre man är, desto mer konservativa politiska åsikter har man.

RUSSELLS NAMN

Bertrand Russells mamma hade vad som har betecknats som ett passionerat förhållande till egennamn. Russell själv var som bekant mer intresserad av bestämda beskrivningar. Han hade kanske fått nog av egennamn. För egen del hette han nämligen "Bertrand Arthur William Coleman Kendrick Elwood Montgomery Russell, the Third Earl Russell".

KUNSKAP

Man kan *tro* att man vet något, men kan man också *veta* att man vet något? Det kan man troligen inte, även om vissa logiker tror att om man vet något, så vet man också att man vet det. Men man kan förstås tro att man vet att man vet något.

Ett skäl till att man inte kan veta att man vet något är att man inte riktigt vet vad det innebär att veta. Man vet inte vad ordet "veta" mer precist betyder. Och i själva verket har det väl ingen bestämd betydelse. Filosofer har länge försökt tala om vad det betyder, men man kan nog säga att de inte har lyckats uppnå någon enighet om detta.

Den klassiska idén, som härstammar från Platon, är att kunskap – eller vetande – är detsamma som sann och berättigad tro. Men detta är väldigt vagt. Både tro och berättigande är ju något som kan variera rätt mycket i grader. Hur stark tro krävs för att man ska veta? Och hur starkt måste berättigandet vara? Och vilken sorts berättigande är relevant? Är det t.ex. fråga om att ha skäl för sin tro eller om att tron ska ha orsakats på ett tillförlitligt sätt? Det vet ingen. Det är tveksamt om någon ens tror något bestämt om detta.

Och hur skulle man ens i princip kunna avgöra en sådan sak?

PERSONLIG IDENTITET ÖVER STORA AVSTÅND

En vanlig uppfattning inom olika religioner är att man kan överleva sin kroppsliga död. Exempelvis genom reinkarnation, så att man återföds i en annan kropp. Den nya kroppen kan eventuellt tillhöra en helt annan djurart. Detta låter ju inte särskilt lockande. Vem vill återfödvas som exempelvis tuppkyckling eller mördarsnigel? Däremot kunde det möjligen vara mer attraktivt att återfödvas som människa (om man nu råkar vara människa till att börja med). Bertrand Russell säger t.ex. i prologen till sin självbiografi 1967: "This has been my life. I have found it worth living, and would gladly live it again if the chance were offered me."

Dalai lama – som själv antas vara reinkarnerad – lär ha sagt, i en intervju med Carl Sagan, att han för sin del skulle överge tron på reinkarnation om den blev vetenskapligt motbevisad. Vilket han inte trodde skulle bli så lätt.

Hur är det med detta? Kan reinkarnationen vetenskapligt motbevisas? Anta att en person dör. Om hen reinkarneras ska det då finnas någon varelse som lever under en senare tidsperiod, som är samma person som, dvs. identisk med, den som dog. Men vi som lever har ju normalt inget minne av

att ha levat tidigare. Och om vi skulle ha ett sådant "minne", så vet vi ju inte om det är tillförlitligt. Så hur kan man identifiera en efterföljare till den som dog? Och hur kan man visa att det *inte* finns någon sådan efterföljare?

I sin bok *Filosofisk tröst* (Thales 2015) diskuterar Torbjörn Tännsjö bland annat en speciell form av reinkarnation, nämligen den som brukar kallas "den eviga återkomsten" – vilken innebär att världshistorien upprepar sig i detalj gång på gång, så att var och en får leva om sitt liv. Tännsjö anser att detta är omöjligt. Han menar att även om världshistorien upprepar sig, så är det inte *samma* personer som lever i de olika upprepningarna. Varje person skulle visserligen ha föregångare och efterföljare som är "kvalitativt identiska" med personen i fråga, men de är inte "numeriskt identiska". De är "intill förväxling lika", men de är inte *samma* person. Personer dör alltså definitivt när de dör, de överlever aldrig i senare världshistorier.

Hur vet Tännsjö det? Han baserar sin tes på antagandet att personlig identitet förutsätter psykologisk eller biologisk kontinuitet. Och det kan nog stämma att någon sådan kontinuitet inte kan råda mellan personer (som inte minns varandra) i olika världshistorier. Och många filosofer har ju tänkt sig att kontinuitet måste råda mellan (numeriskt) identiska personer. Men då har de nog sällan eller aldrig räknat med möjligheten av en "evig återkomst".

Om en person och hans efterföljare är kvalitativt helt lika och lever under helt lika omständigheter, men i olika världshistorier, är de alltså enligt Tännsjö *olika* personer. Men detta kan inte anses vara något som är "vetenskapligt bevisat". I själva verket ligger det närmare till hands att tvärtom säga att de skulle vara *samma* person. Vid varje tidpunkt i sitt liv har de ju precis samma minnen, känslor, tankar, önskningsar och avsikter – eftersom de fysikaliskt är kvalitativt helt lika. Vad kan man mer begära? Deras kroppar består kanske inte av samma molekyler, men det är ju inget konstigt med att molekylerna i en persons kropp inte är desamma vid olika tidpunkter.

Tännsjö anser dessutom att en person inte kan vara utspridd över "parallella" universum (s. 94) – ungefär som en person är utspridd över flera tidpunkter i vårt vanliga universum – vilket har föreslagits i en recension av fysikern Max Tegmarks bok *Vårt matematiska universum* (*Filosofisk tidskrift*, nr 1, 2015). Tännsjö hänvisar återigen till sitt antagande att personlig identitet förutsätter psykologisk eller biologisk kontinuitet (eller spatiala eller kausala relationer), vilket inte kan råda mellan olika universum.

Men varför ska man hänga fast vid detta antagande? Det är ingen naturlag, i alla fall ingen naturlag som kan bekräftas genom experiment.

Enligt multiversum-hypotesen tillkommer visserligen en komplikation, nämligen att en och samma person efter ett tag beter sig olika – och råkar ut för olika saker – i olika universum. Utan att märka det. Man kan säga att personen ”samtidigt” spelar olika roller i de olika universum hen ingår i. Det är väl inget konstigt med detta. Åtminstone så länge som vi inte är *medvetna* om att ingå i mer än ett universum. Och det är vi ju inte.

EN MORDGÅTA

Det händer underliga saker. Här är ett exempel (förmedlat av Fredrik Stjernberg i Linköping). Den 23 mars 1994 bedömde en rättsläkare i USA att en man vid namn Ronald Opus hade dött till följd av att ha blivit skjuten i huvudet. Strax innan hade han, Opus alltså, hoppat från tionde våningen för att begå självmord, vilket framgick av ett efterlämnat brev. Men när han passerade nionde våningen träffades han av dödande gevärskulor i huvudet. Annars hade han klarat sig, eftersom det fanns ett säkerhetsnät under åttonde våningen, uppsatt för att för att skydda några arbetare som var sysselsatta där. Vilket Opus inte kände till. Att ett gevär avlossades från ett rum på nionde våningen berodde på att en man där bråkade med sin hustru och hotade henne med ett gevär. Men både mannen och hustrun trodde att geväret var oladdat. De var vana vid sådana bråk. Ett vittne uppgav senare att han sett deras son ladda vapnet sex veckor tidigare. Det visade sig att hustrun hade gjort sonen arvlös och denne ville hämnas på henne; han visste att hennes man brukade hota med geväret när de grälade och han förväntade sig att mannen oavsiktligt skulle döda hustrun nästa gång de bråkade. När nu Ronald Opus i stället råkade bli skjuten, var det alltså sonens fel att Opus dog. Sonen var mördaren. Men dessutom visade det sig att sonen inte var någon annan än just Ronald Opus. När han inte lyckade få modern att ändra testamentet blev han desperat och ville begå självmord. Därför hoppade han från tionde våningen. Men han blev alltså skjuten i stället. Av sig själv. Men var det självmord? Eller mord?

Medarbetare i detta nummer av *Filosofisk tidskrift*: *Ludvig Beckman* är professor i statsvetenskap i Stockholm, *Lars Bergström* är professor emeritus i praktisk filosofi, *Jesper Grip* har magisterexamen i riskhantering och arbetar på en lågstadieskola i Stockholm, *Jonas Olson* är professor i praktisk filosofi i Stockholm, *Olle Risberg* är doktorand i praktisk filosofi i Uppsala och *Hans Ruin* är professor i filosofi vid Södertörns högskola.

TVÅ NYA BÖCKER FRÅN THALES

Aristoteles

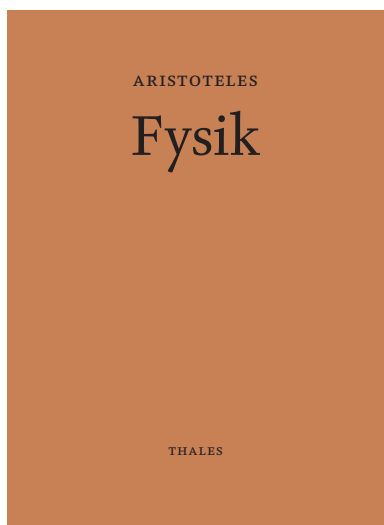
Fysik

För första gången föreligger Aristoteles *Fysik* i svensk översättning, signerad Charlotta Weigelt som även skrivit en omfattande inledning till verket. Aristoteles *Fysik* var under många århundraden utgångspunkten för allt naturvetenskapligt tänkande i västerlandet, och många av hans analyser och diskussioner av grundläggande begrepp är fortfarande fascinerande och intressanta. Här finns till exempel hans utredningar om olika slag av orsaker, om begreppet oändlighet, om rummets och tidens natur, samt den diskussion av förändring och rörelse som mynnar ut i läran om den 'första röraren', som utan att själv förändras sätter allting annat i rörelse. Aristoteles diskussion av sina föregångares uppfattningar om naturen är även en viktig källa till kunskap om den äldre grekiska filosofins historia.

Thomas S. Kuhn

Vetenskapliga revolutioners struktur

Ingen bok har haft större inflytande på vår förståelse av den vetenskapliga utvecklingens drivkrafter än Thomas S. Kuhns *Vetenskapliga revolutioners struktur* (1962), men det är också en bok som ändrade vår syn på oss själva, och gav oss begreppet paradigm. Jubileumsutgåvan med en inledande essä av Ian Hacking markerar bokens aktualitet. Ny översättning av Jim Jakobsson.

INBUNDEN • 375 SIDOR
ISBN 978-91-7235-102-8

www.bokforlagetthales.se

INBUNDEN • 270 SIDOR
ISBN 978-91-7235-107-3

